

V. Művészetek

Ungár Ágnes

„Így olvasd a kerettantervet!” – avagy a komplexitás záloga

■ Koncepció

Egyik legismertebb népmesénk a „Só” című mese, melyben a legkisebb királylányt azért száműzi apja, amiért szeretetét a só szeretetéhez hasonlítja. A mese végén persze kiderül, hogy a só a legnélkülözhetetlenebb kelléke az ételnek. Nagyon hasonló a szerepe a művészeteknek is az alsó tagozatos tantárgyak között. Régi beidegződés, hogy főtárgyakat és úgynevezett készségtárgyakat különböztetünk meg egymástól, ezzel némi rangsort is felállítva. Ez utóbbiak között is évtizedek óta mintegy meghúzódnak a művészeti tantárgyak, pontosabban a vizuális kultúra (korábban rajz- és vizuális kultúra) és az ének-zene. A kialakult szemlélet mindenkor, az alsó tagozatban pedig különösen ellentétes a pedagógiai munka feladatrendszerével, hiszen a művészetek körébe tartozó tantárgyak nélkül elképzelhetetlen az az alapozó munka, amelynek az alsó tagozaton meg kell valósulnia. A cikk bevezető részében a két tantárgyról közösen, később külön-külön fogunk tárgyalni.

Korábban már többször is említett tettünk arról, hogy a NAT 2020-as módosítása milyen kiemelt szerepet szán az alsó tagozatnak, illetve az alsó tagozat tartalmi elemeit hogyan határozza meg a horizontális komplexitás. A művészeti tantárgyak többszörösen is támogatják ennek megvalósítását.

Átmenet biztosítása

A NAT bevezető szakasza, valamint az alsó tagozatos kerettantervek mindegyike utal arra, hogy az iskola első félévének egy olyan bevezető, felkészítő szakasznak kell lennie, amely könnyű átmenetet biztosít az óvodából érkező gyermek számára az iskolai életformához való alkalmazkodáshoz. Az óvodában a gyermek mindennap végez alkotótevékenységet, legyen az konstruáló jellegű építés kockából vagy homokból, vagy rajzolás, maszatolás, akár spontán vagy pedagógus által facilitált, esetleg irányított, de kivétel nélkül naponta ismétlődő alkotótevékenység. Ugyanígy napi tevékenységként van jelen az óvodás gyermek életében a ritmus, a ritmushangszerek, a zene, az éneklés, a ritmikus, mozgásos játékok, da-

lok, mondókák tanulása. Fontos, hogy ezeket a tevékenységeket hangsúlyosan átemeljük, folytassuk az iskolában is!

Alapkészségek sokirányú fejlesztése

A tanító számára nyilvánvaló, hogy a készségfejlesztésben kiemelkedő szerepet töltenek be a művészeti tantárgyak. Ennek ellenére újra és újra érdemes hangsúlyozni és tudatosítani, hogy a művészetek nem kiegészítő, hanem kiemelkedő és elsődleges szerepet töltenek be a készségfejlesztésben. Éppen ezért semmiképpen sem öncélú vagy egyszerűen csak rekreációs tevékenységek ezek. (Bár a kognitív és érzelmi fejlődés, valamint az idegrendszer általános fejlődése szempontjából az aktív kikapcsolódás szerepe sem elhanyagolható, és ezt is szem előtt kell tartani.) A zenei fejlesztés hatása olyan agyi hálózatok fejlődését támogatja, amelyek a nyelvi, anyanyelvi fejlődésben, valamint az olvasástanulásban is meghatározó szerepet töltenek be (lásd Csépe, 2016). Ezért az ének és a zene nem szorítható be az adott tantárgyi keretbe, helye van minden tanórán. Az agykutatás mai ismeretei szerint az ének és a zene az alapkészségek fejlődéséhez és az érzelmi fejlődéshez, a gyermekek belső világának alakulásához jelentősen járul hozzá. Ez nem korlátozódik sem a tantárgyra, sem a készségekre, így nem csak a beszéd, az olvasás és írás területén hat. Hatásának titka, hogy a nyelvi rendszerre és a matematikára „szakosodó” agyi hálózatok még változnak, alakulnak, s a zene és ének ezek formálásában jelentős szerepet tölt be (lásd Csépe, 2014). A vizuális kultúra a tanulási területet meghatározó manuális tevékenységeknek köszönhetően nélkülözhetetlen a finommotorika fejlesztésében, a vizuális jelek értelmezésében, feldolgozásában. Mindkét tantárgy NAT- és kerettantervi leírása részletes és konkrét tanulási eredményeket tartalmaz. Ennek célja nem a mozgástér szűkítését célozza, hanem kidolgozásához ad a hamarosan elkészítendő helyi tanterv elkészítéséhez, és nem mellékesen a tudatos szakmaiságot biztosíthatja. Példaként említhető, hogy az énektanulási eredményekben kitér a konkrét hangterjedelemre: c’ – d”. A felnőttek számára ez nem egy túl kényelmes hang-

fekvés – többnyire magasnak tűnik –, így a tanító számára kihívást jelenthet, ám a 6–10 éves gyermek számára ez az ideális tartomány. A kisiskolások életkorra jellemző fiziológiai adottságainak ez a megfelelő hangmagasság, és ha ennél mélyebb hangtartományban tanítja őt a felnőtt, vagy mutatja be az adott dallamanyagot, akkor ez nem fejleszt, hanem ellenkezőleg – ronthatja a hatást, nem fejleszt a hallást, hiszen az „nehezített pályán” mozog.

A vizuális kultúra tantárgy a tanulási eredményekhez következetesen példákat rendel. Amint a bevezetőben is olvashatjuk, ezek mindössze a tanulási eredmények – a tevékenységek – értelmezését hivatottak segíteni, és nem előírások.

Élményszerzés, aktív tanulás

A NAT korszerű szemléletében fontos szerepet kap az élményalapú és az aktív tanulás. Láthatjuk, hogy miként jelenik meg például az ének-zében elvárt tanulási eredményként tanévenként a közös hangversenyélmény vagy a közös zenélés, improvizáció, a tánc, a játék. Ugyanígy a vizuális nevelés tartalmaz aktív, komplex tevékenységeket – dramatikus megjelenítés, díszlet, háttéralkotás és sok más tevékenység formájában. Mindkét tantárgy tanulási eredményeiben szerepet kapott az önálló alkotás, a projektekben való differenciált részvétel. Itt kell külön említést tennünk a vizuális kultúra tantárgy elnevezéséről is. A fejlesztés során koncepcionális kérdés volt – kapcsolódva az élményalapú, sokféle tevékenységen keresztül megvalósuló fejlesztéshez – hogy a „rajz” kifejezés ne szerepeljen a tantárgy nevében. Ez a művészeti tantárgy ugyanis nem a papír-ceruzáról, vízfestékről, zsírkrétáról szól, hanem ennél sokkal komplexebb tevékenységek soráról, egy, az alsó tagozat éveitől kezdve kiterjedő, kreativitást és esztétikai látásmódot is fejlesztő képes művészeti területéről. Ezért tartották

fontosnak a tantárgyat gondozó szakemberek, hogy az elnevezés vizuális kultúra legyen.

Önkifejezés, kreativitás

A gyermek fejlődésében fontos szerepe van az önkifejezésnek, a művészeti tantárgyak ezt is biztosítják. Mind az ének-zene, mind a vizuális kultúra bevezetője felhívja erre a figyelmet. Tudjuk – ma már több oldalról is bizonyított –, hogy személyiségfejlesztés nem létezik az önkifejezés és a kreativitás fejlesztése nélkül. Személyiségfejlesztés nélkül pedig a kognitív fejlesztés nem éri el a célját, azaz a fejlődő, kiteljesedő ember nevelésében és oktatásában csak részcélokat valósít meg. A művészeti tantárgyak ebben is főszerepet kapnak, a részletes tanulási eredmények tartalma ezt a fejlesztőmunkát is támogatja.

■ Szerkezet, struktúra, témakörök

Az alsó tagozatos kerettantervek több szempontból is komplex egységet alkotnak. A magyar nyelv és irodalom, vagy a matematika tantárgyhoz hasonlóan az ének-zene és a vizuális kultúra tantárgy is spirális teraszos felépítésű. Ennek megfelelően e két tantárgy esetében, hasonlóan a magyar nyelv és irodalomhoz, valamint a matematikához, az első–második évfolyam témakörei és a harmadik–negyedik évfolyam témakörei megegyeznek, sőt a tanulási eredmények is gyakran visszatérnek, bár magasabb szintű konkrét célként. Ez a felépítés jól szolgálja a készségfejlesztés sajátosságait. (Ugyanazon képességeket fejlesztjük vissza-visszatérve, csak mindig egy kicsit magasabb fokon, építve a már kialakult készségekre, adott esetben ismeretekre).

Vizuális kultúra témakörei

Témakör neve	Javasolt óraszám 1–2. évfolyam	Témakör neve	Javasolt óraszám 3–4. évfolyam
Vizuális kifejezőeszközök – Érzékelés, jellemzők, tapasztalat	horizontálisan beépül a többi témakörbe		
Síkbeli és térbeli alkotások – Mese, fantázia, képzelet, személyes élmények	56	Síkbeli és térbeli alkotások – Mese, fantázia, képzelet, személyes élmények	36
Vizuális információ – Vizuális jelek a környezetünkben	12	Vizuális információ – Vizuális jelek a környezetünkben	12
Médiahasználat – Valós és virtuális információk	12	Médiahasználat – Valós és virtuális információk	12
Álló- és mozgókép – Kép, hang, történet	12	Álló- és mozgókép – Kép, hang, történet	10
Természetes és mesterséges környezet – Valós és kitalált tárgyak	20	Természetes és mesterséges környezet – Valós és kitalált tárgyak	16
Természetes és mesterséges környezet – Közvetlen környezetünk	24	Természetes és mesterséges környezet – Közvetlen környezetünk	16

Ének-zene

Témakör neve	Javasolt óraszám 1–2. évfolyam	Témakör neve	Javasolt óraszám 3–4. évfolyam
Zeneművek/Énekes anyag	70	Zeneművek/Énekes anyag	70
Zeneművek/Zenehallgatás	27	Zeneművek/Zenehallgatás	27
Zenei ismeretek/Ritmikai fejlesztés	13	Zenei ismeretek/Ritmikai fejlesztés	13
Zenei ismeretek/Hallásfejlesztés	13	Zenei ismeretek/Hallásfejlesztés	13
Zenei ismeretek/Zenei írás, olvasás	13	Zenei ismeretek/Zenei írás, olvasás	13

További azonosság jelenik meg, hasonlóan más alsó tagozatos tantárgyakhoz abban, hogy a témakörök sorrendiségét nem határozza meg a kerettanterv, illetve a témakörök megbonthatók – nem zárt egységként kell elképzelni azokat. Ez azt jelenti, hogy akár egy tanórán belül több témakörnek megfelelő fejlesztési feladatok is megvalósulhatnak. Erre mindkét tantárgy bevezetője utal, de ha megnézzük pl. az ének-zene tematikákat, arra úgy is tekinthetünk, mint az egy tanórán belül megvalósítandó tevékenységekre. Hiszen egy komplex alsó tagozatos óra optimális esetben a tevékenységek tekintetében éneklést, zenehallgatást, ritmusfejlesztést, hallásfejlesztést és minimális zenei írást-olvasást is magában foglal. A tantárgy sajátosságai miatt ez némileg eltér a vizuális kultúrában. Ott – ha nem is a tanórán belül változnak a tematikák –, de az egymást követő órákon ez megvalósulhat, és jó is, ha megvalósul, hiszen mind a bevezető, értelmező rész, mind a tanulási eredmények sугallják a projektszerű építkezést („*elképzelt történeteket, irodalmi alkotásokat bemutat, dramatizál, ehhez egyszerű eszközöket: bábot, teret/díszletet, kelléket, egyszerű jelmez készítő csoportmunkában, és élményeit szövegesen megfogalmazza*”).

A tematikák egymásutánosságát tehát nem kívánja meghatározni a kerettanterv, ugyanakkor a bevezető fél-évre kitér az ének-zene bevezetője. Azt is hangsúlyozza ezzel kapcsolatban, hogy ebben az időszakban semmiképpen nem történhet konkrét ismeretek átadása: „*Az alapozás időszakát az első félévben sok játék és önfeledt éneklés jellemezze, mely megelőzi az ismeretek tanítását.*” Az előkészítést ettől eltérő módon közelíti meg a vizuális kultúra. Ha megnézzük az első–második évfolyam témaköreit tartalmazó táblázatot, akkor látjuk, hogy az első témakör (Vizuális kifejezőeszközök – Érzékelés, jellemzők, tapasztalat) mellé nem rendeltek javasolt óraszámot, mivel ez folyamatosan, minden tevékenységben megjelenik ezen a két évfolyamon. Az e témakörhöz tartozó tanulási eredmények értelemszerűen meg kell valósuljanak a többi témakörhöz kapcsolódóan is, de beépülve, tehát életszerű, hogy nem rendelődött hozzá óraszám. A NAT bevezetője külön kitér az óvodából iskolába való átmenet megkönnyítése kapcsán a szükségszerű előkészítő időszakra. Így felépítésében a két tantárgy kerettanterve teljesen kompatibilis a megújult pedagógiai szemlélettel – és komplex módon kapcsolódik a többi alsó tagozatos tantárgyhoz is.

■ Hagyományok, identitás és korszerűség

Amire mindkét tantárgy esetében még fel kell hívni a figyelmet, az többek között a digitális tartalom. Ez jelen tanulmány idején (koronavírus-járvány) különös hangsúlyt nyert. A digitális lehetőségek, azaz az ajánlott, de nem kötelező alkalmazás a témaköröket tekintve hangsúlyosan a vizuális kultúrában jelennek meg (Médiahasználat – Valós és virtuális információk), az ének-zene bevezetője is utal arra, hogy a digitális eszközök fontossá válhatnak a tantárgy kapcsán is a gyerekek életében.

E mellett mindkét tantárgy tartalmazza magyar népi kultúrának tantárgyhoz kapcsolódó elemeit, hagyományait. Ebben az életkorban különösen fogékonyak a gyerekek a hagyományok megélésére, hiszen ezek jellemzően közvetlenül játékos tevékenységekben tudnak megvalósulni. Erre vonatkozó tanulási eredmények mindkét tantárgyban megjelennek. A zenei fejlesztés kiváló alapanyaga a magyar népdalkincs – az első két évfolyamon a magyar zenepedagógiai hagyományoknak megfelelően elsősorban a pentaton dallamvilágot előtérbe helyezve. A vizuális kultúra is épít a népművészeti motívumokra, ezek megismertetése nem öncélú, hanem eszközzé válnak a gyerekek kezében a különböző tevékenységekben. Mindkét tantárgy kitér a népi (dramatikus) játékokra. Ez nemcsak a hagyományok megismerésében, és ezzel összefüggésben az identitás kialakításában játszik fontos szerepet, hanem a korábban már említett élményszerű, aktív tanulás megvalósításában is.

■ Összefoglaló

Nem győzzük hangsúlyozni, hogy mindannak, ami a kezdeti és a későbbi tanulást, az iskolához való viszonyulást jellemzi, azaz mindaz, hogy mi történik a gyerekekkel az iskolában, a tanítón múlik. Nincs az a jogszabály vagy dokumentum, amely ezt helyettesíteni tudná, s amely a tanítón és az ő meghatározó szerepén és jelenlétén át tudna nyúlni. Nem is ez a 2020-as kerettantervek célja. Keret, annak eredeti értelmében! Meghatároz, kiemel, egyszerre elváró és megengedő, hangsúlyoz, módszert és eljárásokat, tevékenységeket ajánl. Tanulási eredmé-

nyeket és fejlesztési célokat fogalmaz meg, kiemeli azokat a fogalmakat, melyek a fejlesztési területet meghatározzák, s amelyek a tanítói munkában elengedhetetlenül szükségesek. Konkrét segítséget nyújt a helyi tanterv elkészítéséhez. A művészeti tantárgyak esetében a konkrétumok abba az irányba mutatnak, hogy sem az énekzene, sem a vizuális kultúra nem kiegészítő, másodrendű tantárgy – különösen nem abban a megújult szellemiségű koncepcióban, amely az alsó tagozat egészét alapozó, tevékenységekre épülő készség- és képességfejlesztő szakasznak tekinti. A megfogalmazott tanulási eredmények biztosítják a tehetséges és a segítségre szoruló tanulók számára is megfelelő tevékenységeket. Így lehetőség nyílik arra, hogy a széles körű, koncentrált képességfejlesztés mellett e tantárgyak keretén belül elvégzett tevé-

kenységek egyben öröforrást is jelenthessenek a tanulók számára. De mindez egyedül a tanítón múlik – a tanítói bátorságon. A művészeti nevelés nem más, mint az alsó tagozat sója. E nélkül semmilyen oktató-nevelő-fejlesztő munkának nincs értelme. Egyben azért különbözik a mesében szereplő ásványi anyagtól: nem lehet túlzásba vinni.

Hivatkozott irodalom:

Csépe Valéria (2014): A hangok hatalma – a kognitív fejlődés és az újrhangolt agy. <https://mta.videotorium.hu/hu/recordings/9395/csepe-valeria-eloadasa>

Csépe Valéria (2016): Zene, agy és egészség. In: Falus András (szerk.). Zene és egészség, Kossuth Kiadó, 26–42.

VI.

Fodorné Magyar Ágnes, Karsai Zsuzsanna, Ráczné Váradi Éva, Velner András

Technika és tervezés

Az iskola világában régtől fogva vállalt cél és törekvés tanulóink felkészítése az életre, társadalmi beilleszkedésük elősegítése. Ezeket a célokat a tartalmi szabályozó rendszer a köznevelési intézményrendszer szintjeitől függetlenül igyekszik képviselni minden életkor számára. Ebben a törekvésükben egységesek az általánosan képző- és a szakképző intézményeink is. Az egyik, szemléletében is nagyot váltó oktatási és tantervi reformunk 1978-ban zajlott. Ekkor váltotta fel a gyakorlati foglalkozás tantárgyunkat a technika tantárgy. A jelenleg velünk élő generációk közül az ötven évnél fiatalabbak már a technikai nevelés részesei lehettek. Mégis komoly kihívása volt az egymást váltó tantervezési rendszerek-

nek, hogy az iskola világa, a gyakorlati életre való felkészítés lépést tudjon tartani az aktuális műszaki fejlődés színvonalával, a gyorsulva fejlődő világgal és az új kihívásokkal.

A NAT 2020 és a technika és tervezés tantárgy keret-terve a lehetőségekhez mérten úgy igyekszik tenni a közös célokért, hogy az alsó tagozatos tanuló az iskola világában az ismeretszerzés, az alkalmazás, a kipróbálás és a tanulásieredményesség élményén keresztül sajátíthassa el az alapvető technikai műveltségelemeket. Célunk a tevékenységközpontú élménypedagógia. A tantárgyban teret kap a kétkezi munka és a korszerű technológiákat alapozó anyagmegmunkálás.